

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

De Zembla-uitzending over rozen op 18 mei jl. had flinke kritiek op Fairtrade. Gefundeerd? Lees onze terugblik op de documentaire (p.3) en onderstaand de open brief aan BNN/VARA + redactie van Zembla.

Open Brief aan BNN/VARA en Redactie Zembla

Op 18 mei jl. zond BNN/VARA een aflevering van Zembla uit onder de titel 'Hollandse handel, de rozen'. Het programma was geheel gewijd aan de teeltpraktijk van het rozenteeltbedrijf Sher in Ethiopië. En vooral, aan het feit dat dit bedrijf Fairtrade gecertificeerd is. Het verhaal was inktzwart en het oordeel over Fairtrade was dan ook vernietigend.

Stichting Max Havelaar kreeg vele reacties, van boze en ontgoochelde mensen. Hun ontzetting is goed te begrijpen. Wat moet het Fairtrade keurmerk op de bloemen van een bedrijf dat excessief water slurpt terwijl miljoenen mensen door droogte dreigen te verhongeren, dat lokale bewoners de toegang tot hun water ontnemt, dat het meer en de mensen vergiftigt met zijn pesticiden, dat armoedelonen betaalt en zijn werknemers uitbuit, tot in het ziekenhuis en de scholen die het heeft opgezet?

De werkelijkheid ziet er anders uit. Had Zembla dat kunnen weten? Zeker wel, wat ons betreft. Ook al weigerde Sher zijn medewerking aan het programma omdat het geen vertrouwen had in de bedoelingen van de journalisten. En ook zonder dat Zembla inzage kreeg in de auditrapporten van Fairtrade. Stichting Max Havelaar kan die rapporten om juridische redenen niet openbaar maken zonder de toestemming van het bedrijf dat is geaudit.

Bij grondige bestudering van de documentaire en zijn bronnen stuiten wij op vele ongerijmdheden. Zembla haalt rapporten uit hun context en bespreekt ze op een onzorgvuldige manier. Schriftelijke informatie die voor het grijpen ligt, wordt genegeerd. Onderzoekers en anderen met specifieke kennis over het onderwerp, bijvoorbeeld omdat ze de rapporten uitbrachten die worden aangehaald, komen niet aan het woord. Verbanden worden vooral gesuggereerd, zelden hard gemaakt. Zo wordt een kwalijke case gebouwd op een wankel fundering.

Met bijgaande reactie illustreren wij onze bezwaren tegen de journalistieke werkwijze van Zembla. We gaan in op de belangrijkste onderwerpen die in het programma aan de orde kwamen:

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

- Bloementeelt en de hongersnood in Ethiopië
- Het dalende waterpeil in Lake Ziway
- Chemicaliëngebruik en beschermende kleding
- Afvalwaterzuivering
- De waterkwaliteit van Lake Ziway
- Leefbare lonen in de bloementeelt

En uiteraard bespreken we hoe Fairtrade functioneert in de verduurzaming van de Afrikaanse bloemensector - onze aanpak, onze mogelijkheden, ook onze beperkingen.

Draagvlak in de samenleving is het belangrijkste kapitaal van Fairtrade. De keurmerkmarkt had in 2014 internationaal een omvang van 5.9 miljard euro. Bovenop de productprijzen maakten de kopers via de Fairtrade ketens 106 miljoen euro extra over aan kleine boeren en werkers, degenen die van mondiale handel het minst profiteren. De investeringen die zij met de premie doen helpen hen om ontwikkelingsachterstanden in te lopen en zijn mogelijk dankzij het vertrouwen dat consumenten stellen in het Fairtrade keurmerk.

Ook in Fairtrade kan beslist nog het nodige beter dan we het nu doen. Wij staan open voor kritiek en de scherpe blik van journalisten helpt ons het internationale Fairtrade systeem te blijven bijsturen en aanpassen. Voorwaarde is wel dat de kritiek fair is. Aan die voorwaarde heeft Zembla naar onze mening niet voldaan.

Wij hebben waardering voor de maatschappelijk taak die BNN/VARA en Zembla zich stellen in het leveren van kritische, diepgravende achtergrondinformatie. Daarom leek het ons belangrijk onze teleurstelling niet te verzwijgen, maar u ervan op de hoogte te brengen.

Met vriendelijke groet,

Peter d' Angremond
Directeur Stichting Max Havelaar.

Antwoord op de Zembla-uitzending

Op 18 mei jl. zond BNN/VARA het programma Zembla uit. Onder de titel “Hollandse Handel, de rozen” was de uitzending deze keer gewijd aan de teeltpraktijk van rozenkweker Sher in Ethiopië. Dat bedrijf is Fairtrade gecertificeerd. Onder verwijzing naar de sociale en milieupraktijk van Sher en de weigering van Max Havelaar-directeur Peter d’ Angremond om inzage te geven in auditrapporten over het bedrijf, velde Zembla een vernietigend oordeel over het Fairtrade keurmerk.

Hieronder nemen we de beweringen van Zembla die vallen in het domein van de Fairtrade certificatie, nader onder de loep. We kijken ook naar de manier waarop Zembla zijn aanklacht onderbouwt. Ter inleiding bespreken we eerst kort hoe Fairtrade certificering werkt en hoe ze wordt toegepast in de bloementeelt.

Fairtrade in rozen

Ons bloemetje op tafel komt steeds vaker uit de tropen. Alleen al in Duitsland worden jaarlijks circa 1 miljard rozen geïmporteerd uit ontwikkelingslanden als Ethiopië, Ecuador, Kenia en Colombia. In Nederland is het rozenareaal de laatste vijftien jaar met meer dan een derde gekrompen. Geïmporteerde rozen zijn ervoor in de plaats gekomen, 70% daarvan uit Afrika.

Uit oogpunt van duurzaamheid en ontwikkeling zijn er voor- en nadelen aan de verplaatsing van de rozenteelt. Door het warme klimaat brengen rozen uit Afrika aanzienlijk minder CO₂-uitstoot met zich mee dan in Nederland geteelde, ondanks het luchttransport. Ook schept de bloementeelt banen in landen waar werkloosheid en armoede overheersen. De tropische bloementeelt heeft wereldwijd voor circa 200.000 arbeidsplaatsen gezorgd.

Daar staat tegenover dat de werkomstandigheden op de bloemenplantages vaak slecht zijn. De lonen zijn laag, de arbeidsvoorwaarden ondermaats en er is te weinig aandacht voor veiligheid en gezondheid. Ook gaat bloementeelt vaak gepaard met schade aan natuurlijke hulpbronnen, zoals water, en de beschikbaarheid ervan voor de lokale bevolking.

Vanwege deze sociale en duurzaamheidsproblemen is Fairtrade actief geworden in de bloemensector. Bloementeelt in de tropen is niet meer weg te denken. Maar pas als de sector transformeert naar verantwoorde productie en investeert in het wegwerken van sociale rechteloosheid en achterstand, is er echt reden tot tevredenheid. Zwitserland

introduceerde in 2001 als eerste rozen met het Fairtrade keurmerk op de markt. Andere landen volgden in de jaren daarop.

Fairtrade: missie, standaarden, organisatie

Fairtrade is er niet om wat al in orde is te bezegelen met een keurmerk. Dat zou overbodig zijn. Het is goed om dat nog eens te benadrukken. Fairtrade is een ontwikkelingsmodel. Het bemoeit zich doelbewust met zaken die niet goed gaan. Het steunt mensen in slechte posities bij het verwerven van meer kracht en macht, het jaagt via zijn criteria verandering aan. Handel is het instrument en de Fairtrade markt levert zowel de stok als een wortel.

Kopers die onder keurmerk inkopen, stellen daarmee eisen aan de manier waarop de producent werkt, of het nou een boerenorganisatie is of een plantage. Dat zet druk op hun duurzaamheidsprestaties. Maar in Fairtrade is de deal wederkerig. De koper betaalt meer dan de marktprijs (volgens een vaste formule) om financiële ruimte te helpen scheppen voor ontwikkeling, die van kleine boeren of die van arbeiders. Noord-zuidhandel levert aan het begin van de keten immers vaak te weinig op om uit de duurzaamheidskosten te komen. Dat geldt ook voor bloemen.

Het ontwikkelingskarakter van Fairtrade is verankerd in zijn productie-standaarden¹. Er zijn er twee: een voor kleine boerenorganisaties en een voor loonarbeid². De laatste is van toepassing op plantages. Per product zijn er nog aanvullende bepalingen, zo ook voor bloemen³. De standaard voor loonarbeid bevat eisen op drie gebieden.

- Sociale ontwikkeling: o.a. democratisch premiebeheer; training en educatie voor de werkers.
- Arbeidsvoorwaarden: o.a. ILO-kernverdragen⁴ (met veel aandacht voor het cruciale recht op vrije organisatie en collectieve onderhandeling); loonbepalingen; overwerk; vakantie, sociale zekerheid; huisvesting; klachtenregeling; gezondheid en veiligheid
- Milieu: pestbestrijding, bodem en water, bodemvruchtbaarheid, duurzaam watergebruik, GMO, biodiversiteit, energie en CO₂-emissies.

Aan veel van de vereisten moet al bij aanvang van de certificatie zijn voldaan. Andere zijn onderdeel van een verbetertraject en kennen een stappenopbouw. In dat geval staat de

¹ Fairtrade kent naast de productiestandaarden een standaard voor handelaren. Daarin staan prijs- en premiebepalingen en andere criteria voor goed koopmanschap.

² [Fairtrade Standard for Hired Labour](#)

³ [Fairtrade Standard for Flowers and Plants for Hired Labour and Traders](#).

⁴ International Labour Organisation, de Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties.

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

termijn waarop de verbetering moet zijn gerealiseerd precies aangegeven. Alle eisen zijn nader onderverdeeld in *compliance criteria*, die de auditor tijdens zijn inspectie, aangekondigd of onaangekondigd, controleert. *Non-compliances* moeten worden gecorrigeerd. Als het probleem blijft voortbestaan volgt, na een voorlopige schorsing, decertificatie.

De werkwijze bij auditing en certificering die in Fairtrade wordt gevolgd, staat in detail beschreven op de website van FLOCert⁵. FLOCert is de exclusieve, onafhankelijke certificeerder voor Fairtrade. FLOCert is geaccrediteerd tegen ISO 17065, de kwaliteitsstandaard voor certificatie⁶ en geniet brede erkenning als een koploper binnen de wereld van sociale en duurzaamheidscertificatie.

Een aspect dat in Zembla veel nadruk kreeg, is de vertrouwelijkheid van auditrapporten. Stichting Max Havelaar is niet gemachtigd om deze rapporten publiek te maken zonder toestemming van de organisatie die is gecontroleerd. Dit vloeit voort uit ISO-bepalingen en is contractueel vastgelegd, waarmee overtreding ook juridisch gevolgen kan hebben.

Verantwoordelijk voor de Fairtrade standaarden waartegen wordt geaudit en gecertificeerd, is Fairtrade International in Bonn. Deze organisatie verenigt de nationale keurmerkorganisaties, zoals Max Havelaar Nederland er een is, en de drie netwerken van producenten, zoals Fairtrade Africa er een is. Fairtrade Africa helpt producentenorganisaties bij de voorbereiding op Fairtrade certificatie en schakelt andere gespecialiseerde organisaties in voor bijvoorbeeld werkerstrainingen en technische ondersteuning.

Bloemenkweker Sher

Sinds 2012 is in Ethiopië is aan het Ziwaymeer de bloemenplantage Sher gecertificeerd. Niet als enige, wel als verreweg de grootste⁷, met 325 ha rozen. Shers twee andere vestigingen zijn eveneens gecertificeerd. Op een uur rijden ligt Sher Koka (25 ha) en vlakbij Ziway in het dorp Adami Tulu is een kwekerij in opbouw die uiteindelijk 175 ha zal omvatten. Er werken bij Sher meer dan 12.000 mensen.

Zembla zet Sher in de schijnwerper. De eigenaren Barnhoorn hebben besloten niet aan de uitzending mee te werken, omdat zij geen vertrouwen hebben in de objectiviteit van de makers.

⁵ [Fairtrade certification](#)

⁶ [Quality and ISO 17065](#)

⁷ Er zijn aan Lake Ziway ook bloementelers zonder Fairtrade certificatie.

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

Hongersnood in Ethiopië

De uitzending begint (en eindigt) met beelden van de droogte die grote delen van Ethiopië heeft getroffen. We zien wegwijnende mensen en dood vee. We horen hoe 18 miljoen mensen volledig afhankelijk zijn van hulp en 400.000 kinderen ernstig ondervoed. Een hulpverlener vertelt dat het vijf voor twaalf is. Het snijdt door merg en been.

Het beeld switcht naar bloemenkassen. “Zo’n 600 km verderop staan de kassen van Sher. Voor iedere roos is gemiddeld 7 liter water nodig.” Waarop sociaal geograaf Marcel Rutten uitlegt om hoeveel Olympische zwembaden dat gaat. De toon is gezet.

De rozenteelt in het midden van Ethiopië heeft met de droogte in andere delen van het land net zoveel te maken als de rozenteelt in Aalsmeer⁸. En 7 liter water voor de productie van een roos heeft op de uitblijvende regen in de getroffen gebieden net zoveel impact als 48 liter water voor een douchebeurt in Amsterdam, 700 liter voor een kilo appels uit de Betuwe en 5.000 liter voor een kilo Hollandse kaas. Dat Zembla het verband tussen het watergebruik bij Sher en de hongersnood toch legt, is smakeloos en demagogisch.

De waterstand in Lake Ziway

Een punt van grote zorg dat de bloemeteelt aan Lake Ziway wèl direct raakt is het waterpeil in het meer zelf. De inwoners van Ziway zijn rechtstreeks van het meer afhankelijk voor hun waterbehoefte. Waarnemers zien al jaren hoe de waterstand in de meren en rivieren van de Central Rift Valley (CRV) geleidelijk terugloopt. Zembla wijst Sher aan als de boosdoener.

In 2007 publiceerde de Universiteit van Wageningen (Alterra) een rapport⁹ over de oorzaken van de afnemende watervoorraad¹⁰. Het onderzoek was onderdeel van een project waarin gebruikers, wetenschappers, ontwikkelingsorganisaties samenwerkten om de uitputting en degradatie van de natuurlijke hulpbronnen in de CRV tegen te gaan¹¹.

Als hoofdoorzaak van het dalende waterpeil vond het onderzoek de snelle opkomst van geïrrigeerde landbouw (o.a. groente en fruit) langs de oevers van de rivieren die in Lake

⁸ Overigens is gebrekkige toegang tot water ook zonder extreme droogte voor veel Ethiopiërs een groot probleem. Onze Duitse collega's [gaan in op de oorzaken](#).

⁹ *Land and water resource assessment in the Ethiopian Central Rift Valley* – Herco Jansen e.a., Alterra, Wageningen UR, 2007. Het rapport is [hier](#) te vinden.

¹⁰ Het waterpeil in Lake Ziway was in vijf jaar tijd met ongeveer een halve meter gedaald. Lake Ziway, gevoed door meerdere bovenstroomse rivieren waaronder Meki en Ketar, is met het eindmeer Lake Abyata verbonden door de benedenstroomse rivier Bulbula. Ten tijde van het onderzoek was Lake Abyata t.o.v. 1999 met 60% gekrompen.

¹¹ Hier een korte [beschrijving](#) van het project *Ecosystems for water, food and economic development in the Ethiopian Central Rift Valley*, H. Hengsdijk en H. Jansen, Wageningen UR, 2007.

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

Ziway uitmonden. Die landbouw is vooral kleinschalig van aard. De wateronttrekking voor deze activiteiten bedroeg naar schatting 150 miljoen kubieke meter per jaar. Het aandeel van de rozenteelt langs Lake Ziway bleek minimaal, met jaarlijks ruim 2 miljoen kubieke meter. De onderzoekers gaven o.a. als aanbeveling om sterk te koersen op vergroting van de milieu-efficiëntie in de kleinschalige geïrrigeerde landbouw.

Herco Jansen, een van de betrokken onderzoekers, was onaangenaam verrast toen hij naar Zembla keek. Hij deelde met ons zijn feedback¹² aan sociaal geograaf Rutten die te zien is in de uitzending. Jansen is verbaasd dat aan de gerenommeerde Ethiopische en Nederlandse wetenschappers die het onderzoek deden niets is gevraagd. Hun rapport is publiek beschikbaar en destijds met alle betrokkenen besproken. Naast Rutten geven een bootjongen en een vrouw die de was doet hun mening over de waterstand. Jansen concludeert dat perceptie en beeldvorming het opnieuw hebben gewonnen van objectieve en wetenschappelijk integere informatie.

Pesticidengebruik

Maar, stelt datzelfde onderzoek, al is het watergebruik van de recent gevestigde bloemenbedrijven minimaal, hun gebruik van pesticiden betekent een groot risico voor de vervuiling van Lake Ziway. Het meer is de bron van drinkwater voor mensen en vee. In 2011 presenteert Alterra/Wageningen de resultaten van een eerste onderzoek naar (residuen) van pesticiden in het meer.¹³

Ook Zembla maakt zich grote zorgen over de effecten van pesticidengebruik. De documentaire spint een incriminerend web tussen laboratoriumanalyse, observaties, verwijten, vermoedens en aannemelijkheden. Er blijft de geschokte kijker maar één conclusie over. Sher is een grootverbruiker van smerige pesticiden en loost die via haar afvalwater voor een groot deel op het meer. Werknemers van Sher raken vergiftigd, krijgen huidproblemen en miskramen. Door Shers chemicaliën sterven de vissen in het meer en vis eten leidt tot zwangerschapsproblemen.

En dat alles met goedkeuring van Fairtrade die het bedrijf heeft gecertificeerd.

¹² [Klik hier](#) voor de betreffende mail.

¹³ ['Pesticide Monitoring in the Central Rift Valley 2009-2010' – H. Jansen en J. Harmsen, Alterra, Wageningen UR, 2011.](#)

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

De realiteit is anders en Zembla diskwalificeert Fairtrade ten onrechte. Ook zonder de medewerking van Sher zelf aan de documentaire was dat na te gaan. Dat blijkt bij de nadere beschouwing van bronnen die Zembla zelf opvoert.

Zembla gaat rozen van Sher kopen in een Duitse supermarkt en laat analyseren welke pesticideresten erop te vinden zijn. De camera scrolt langs een lijst. Voice-over: “hieruit blijkt dat er vele verschillende pesticiden worden gebruikt.”

De suggestie die Zembla wekt, op meerdere plekken in de uitzending, is dat Sher zwaar giftige middelen gebruikt. Het is bijna onmogelijk om rozen in kassen helemaal zonder chemische bestrijdingsmiddelen te telen. Dat geldt in Nederland, dat geldt elders in de wereld. Maar Zembla verzuimt te kijken in hoeverre de stoffen die ze vindt aan de Fairtrade criteria voldoen c.q. hoe schadelijk ze echt zijn.

Fairtrade hanteert de strengst mogelijke lijst verboden stoffen¹⁴ als onderdeel van de standaard voor loonarbeid. Eraan ten grondslag ligt de categorisering van zes gezaghebbende instanties, waaronder het Pesticide Action Network (PAN), de World Health Organisation (WHO) en de Europese Unie. Naast een Red List waarvoor een absoluut verbod geldt, hanteert Fairtrade een lijst met middelen die het sterk ontraadt, de Amber List.

Op de website van Zembla staat de lijst met pesticiden die het laboratorium vond op de bloemen van Sher in de Duitse supermarkt. Wie de proef op de som neemt en vergelijkt, ziet dat geen van deze middelen voorkomen in de Prohibited Materials van Fairtrade: niet op de Red List en op de Amber List evenmin.

In de praktijk hebben Fairtrade gecertificeerde bloemenplantages ook altijd een MPS-certificaat. De MPS-standaard voorziet de sierteelt wereldwijd van een meetlat ten aanzien van milieuvriendelijkheid. Het bedrijf moet een gedetailleerde registratie bijhouden van gewasbescherming, water, energie en meststoffen, afgesloten met een jaarlijkse audit. Een puntenscore bepaalt of het bedrijf in aanmerking komt voor een MPS-certificaat. Er zijn drie certificatie-niveaus: A, B en C. Sher behaalde in 2016 zijn MPS-certificaat opnieuw op het hoogste duurzaamheidsniveau (A).

¹⁴ Prohibited Materials in Fairtrade, [Standard for Hired Labour](#) annex 2.

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

Daar komt bij dat het zwaartepunt in de bestrijdingspraktijk van Sher inmiddels niet meer ligt bij chemische maar bij biologische bestrijding. De implicatie is dat Sher geen stoffen kan toepassen die de (micro)-biologische organismes zouden doden die in de bloemenkassen worden ingezet. Zie voor meer details de uitleg van Koppert-Biological Systems¹⁵. Koppert werkt sinds 2011 met Sher samen in een aanpak die grootschalig wordt toegepast in de Nederlandse groenteteelt onder glas, maar nieuw is voor de tropische bloemeteelt.

Beschermende kleding

Dat laat onverlet dat de omgang met chemicaliën altijd met grote zorgvuldigheid moet gebeuren, om schade te voorkomen aan de gezondheid van de mensen die met deze middelen werken. Fairtrade heeft zeer gedetailleerde regels voor de manier waarop werkers getraind en beschermd moeten worden. (Fairtrade Standard for Hired Labour + for Flowers and Plants: 3.6.)

Zembla maakte door een openstaande deur opnames van mannen die met open overall en zonder hun gezichtsmaskers te hebben bevestigd aan het sproeien waren. Er liep bovendien een eveneens onbeschermd vrouw door dezelfde ruimte. Het kan eventueel om waterverneveling gaan. Maar als er inderdaad sprake was van het sproeien met chemische bestrijdingsmiddelen is dat een serieuze *non-compliance*. Het is belangrijk dat FLOCert, die de auditing doet voor Fairtrade, uitzoekt of Sher op het punt van (het aantrekken van) beschermende kleding inderdaad steken laat vallen.

Intermezzo: Zembla en klachtenbehandeling

Dus vroeg Max Havelaar al voordat het interview met Peter d'Angremond plaatsvond meermalen om de beelden van het sproeien, om ze aan FLO Cert te kunnen doorgeven. Tijdens het interview op 4 mei doet Peter dat opnieuw. En na die tijd vragen we het nogmaals. Al die keren krijgt Max Havelaar nul op het rekest, Zembla wil de beelden niet afgeven. Vlak voor de uitzending op woensdag 18 mei krijgen we ze onverwacht toch nog. In de uitzending drie dagen later is te horen hoe Peter de interviewer een USB-stick aanbiedt om het filmmateriaal op te zetten, onmiddellijk gevolgd door de voice-over. "We geven de beelden aan Fairtrade, maar daar hebben we nog niets over terug gehoord." Weer een kras op het blazen van Fairtrade... Chique is anders.

¹⁵ Klik [hier](#) voor een verdere uitleg.

Zembla wilde geen formele klacht indienen bij de certificeerder. Dat heeft Max Havelaar daarom zelf gedaan. Helpen bij het onderzoek door verdere informatie te verstrekken, wilde Zembla evenmin. Dat is jammer, want bijvoorbeeld dag en tijdstip van filmen geven aanwijzingen over de activiteiten die op dat moment in de kassen plaatsvonden.

Zuivering afvalwater

Zembla is op zoek naar de pesticiden die Sher gebruikt. “Op het internet vinden we een rapport van een onderzoek dat Sher zelf heeft laten uitvoeren naar haar eigen afvalwater. Het bedrijf wil het afvalwater zuiveren en wil daarom weten wat erin zit”. De suggestie die van deze tekst uitgaat is dat Sher geen idee heeft wat ze gebruikt. Zembla toont de omslag van het *Evaluation Report-Constructen Wetlands Pilot at Sher Ethiopia PLC*¹⁶ en laat het daar verder bij. Over naar de analyse van de Duitse supermarktrozen.

De kijker loopt zo nogal wat informatie mis. Het betreffende rapport van januari 2015 geeft de resultaten van een waterzuiveringspilot die Sher eind 2012 was gestart. De pilot testte de mogelijkheid om afvalwater te zuiveren van de residuen van kunstmest en bestrijdingsmiddelen in een natuurlijk proces, dat gecreëerd wordt met behulp van aangelegde wetlands. Het gaat om het drainagewater van de druppelirrigatie-lijnen en de bloemenemmers bij inpakhallen en koelcellen. Het gezuiverde water wordt door Sher hergebruikt, in een gesloten systeem.

Projectleider was DLG (Government Service for Land and Water Management), een rol die in de laatste fase werd overgenomen door Alterra/Universiteit van Wageningen. De pilot vond plaats in de context van het project “Buffer Zone Ziway” van het Ministerie van Economische Zaken/de Nederlandse Ambassade in Addis, uitgevoerd met het Horn of Africa Regional Environment Centre & Network (HoA-REC&N) en andere lokale partijen.

Vanaf juli 2014 wordt het wetlandsysteem van Sher, dat is gebaseerd op planten- en bacteriegroei, rijp genoeg geacht voor een betrouwbare evaluatie van zijn werking. Die evaluatie werd gecoördineerd door HoA-REC. Het eindrapport stelt op basis van metingen vast dat het zuiveringsresultaat succesvol mag heten. Geconcludeerd wordt dat het wetlandsysteem met kleine verbeteringen in het ontwerp verder opschaalbaar is binnen Sher en ook toepasbaar bij andere bloemenbedrijven. In de nieuwe locaties van Sher is het systeem direct ingebouwd, half 2017 zal de zuivering Shers totale bloemenproductie beslaan.

¹⁶ [‘Evaluation Report-Constructed Wetlands Pilot at Sher Ethiopia PLC’- Frank van Dien, Ecofyt, Oirschot, 2015.](#)

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

Waterkwaliteit van het meer

Hoe staat het ervoor met de waterkwaliteit van Lake Ziway? Zembla refereert aan een recent rapport en meldt dat de onderzoekers precies dezelfde pesticiden vonden als die Zembla in de rozen aantrof. Toxicoloog Martin v.d. Berg zegt vervolgens dat een aantal van die stoffen schadelijk zijn voor insecten maar ook voor vissen als de concentraties hoog genoeg worden.

Het betreffende rapport is van april 2016 en heet *Impacts of nutrients and pesticides from small- and large-scale agriculture on the water quality of Lake Ziway, Ethiopia*.¹⁷ Het is opgesteld door wetenschappers van de Landbouwniversiteit Wageningen, de Universiteit van Addis Ababa en HoA-REC.

Opnieuw rijst de vraag waarom Zembla niet direct te rade is gegaan bij de hydrologen en toxicologen die het onderzoek uitvoerden dat ter sprake wordt gebracht.

Het rapport analyseert de waarden van metingen die systematisch zijn uitgevoerd tussen 2009 en 2015, om zicht te krijgen op het verloop van concentraties in het water over langere tijd. De metingen uit het Alterra/Wageningen onderzoek van 2011 zijn geïntegreerd. De watermonsters zijn genomen op in totaal 13 verschillende locaties, naast Floriculture getypeerd als Meki and Ketar, Kontola and Gura, en Bulbula. Het gaat naast de impact van de bloementeel ook om de geïrrigeerde groente- en fruitteelt, vaak kleinschalig, en om vervuiling uit stedelijk afval. Er is getest op 300 pesticiden.

De conclusies en aanbevelingen van het rapport stellen dat het aantal ontdekte pesticiden en hun concentraties na aanvankelijke stijging, in de laatste jaren zijn teruggelopen. De meeste stoffen worden afgebroken in het water en zijn onschadelijk, maar sommige brengen risico's met zich mee voor mensen en/of organismes die in het water leven. Voor waterorganismen blijkt een pesticide – spiroxamine – een hoog acuut risico te vormen, endosulfan en deltramethrin zijn een mogelijk risico. De bijbehorende concentraties van spiroxamine werden gevonden op drie typen locaties, waaronder de floriculture. Spiroxamine is een geregistreerde fungicide tegen meeldauw, die ook in Europa veel wordt gebruikt. Voor alle gevonden pesticiden geldt dat ze geen of een verwaarloosbaar acuut risico geven voor mensen die het water drinken. Spiroxamine kan voor het drinkwater echter wel een chronisch risico met zich mee brengen.

¹⁷ ['Impacts of nutrients and pesticides from small- and large-scale agriculture on the water quality of Lake Ziway, Ethiopia'](#) – B.M. Teklu e.a., November 2015.

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

Wat zegt dit over Sher? Uit deze studie is dat niet te bepalen. Spiroxamine wordt ook bij Sher gebruikt. Voor de floriculture werd de hoogste concentratie van deze stof gemeten in 2009 (Table 2), daarna namen de waardes af. De concentraties die risico's geven voor het drinkwater, zijn niet gevonden bij de floriculture (Table 4). Wat het aandeel is van Sher in de gevonden historische waarden op de meetpunten bij de floriculture is hoe dan ook uit de studie niet af te leiden, er zijn immers ook andere bedrijven actief. Wel weten we dat Sher sinds een half jaar ook afvalwater dat nog niet gezuiverd wordt door het wetlandstelsel, hergebruikt in het eigen bedrijf.

De studie concludeert dat maximale zorg in de controle van afvalwater geboden blijft, op zowel grote als kleine bedrijven. Commerciële groente- en bloemenbedrijven moeten de mechanische en biologische bestrijdingspraktijken verder opvoeren, net als de zuivering van afvalwater. Hun best-practices dienen ze samen met de autoriteiten beschikbaar te maken voor de omringende kleine groente- en fruittelers.

En de studie zegt ook dit. **“Flower farms are increasingly adopting mechanisms to minimise the environmental impacts in the surrounding surface water systems, e.g. by constructing soakaway pits and wetlands to meet the standards of fair trade as a sustainable certified flower producer (Teklu et al. 2015).”** Dat is bepaald een ander oordeel dan Zembla uitsprekt. Het geeft erkenning aan de verduurzamende rol die Fairtrade speelt middels zijn standaarden en positie in de bloemenmarkt.

Living wages

Bij het rechte eind heeft Zembla het wanneer het de lage lonen hekelt die de werkers van Sher verdienen. Die lonen zijn geen Living Wage: datgene wat nodig is om een huishouding te voorzien van voldoende en voedzaam eten, fatsoenlijke behuizing, kleding, transport, onderwijs, gezondheidszorg en een kleine buffer voor onvoorziene uitgaven. De lonen bij Sher voldoen daar beslist niet aan, al zijn ze hoger dan de laagste overheidschalen. Dat is de referentie die in Ethiopië wordt gebruikt bij ontstentenis van een wettelijk minimumloon.

Sher is geen uitzondering. Ook als de armste landen wel een minimumloon hebben voor de landbouwsector is dat doorgaans te laag om in eerste levensbehoeften op een kwalitatief goed niveau te voorzien. Exporterende bedrijven willen concurrerend blijven op de wereldmarkt en overheden verheugen zich in groei van export vanwege de werkgelegenheid en de harde deviezen die dat met zich meebrengt. Aan onze kant van de handelsketen wordt

eveneens hard geconcentreerd. Retailers dingen om de gunsten van de consument en willen dat de rest van de keten zich daarop aanpast.

Deze onduurzame logica houdt te lage lonen in stand. Met als vergoelijking dat werk hebben toch altijd nog beter is dan het hoofd boven water moeten zien te houden in de informele sector, het lot van de meesten. Wat waar is, maar niets oplost.

Bij Zembla leek het alsof Fairtrade voorbijgaat aan de lage lonen in Ethiopië en ze onder pet wil houden. Dat is onjuist. Het “vertrouwelijke rapport van Fairtrade zelf” waarvan Zembla de omslag toont, stamt uit 2015 en werd in februari van dit jaar besproken op een bijeenkomst die Fairtrade International met Hivos en Fair Flowers Fair Plants organiseerde in Nairobi. Ruim 30 vertegenwoordigers van bloemenplantages (w.o. Sher), arbeidsrechtenorganisaties, werkgeversorganisatie, vakbond en overheid waren daar aanwezig om een actie-agenda op te stellen. De titel van de bijeenkomst gaf het doel aan: Building a coalition for Sustainability and Living Wage in East African Horticulture.

Fairtrade is zich sterk bewust van de ontoereikende lonen, ook op plantages die Fairtrade gecertificeerd zijn. Dat bevalt ons allerm minst en we zien het als onze missie bij uitstek om daar verandering in te brengen. Maar een simpele opgave is dat niet. Onderzoek naar de impact van Fairtrade op plantages wijst vrijwel altijd uit dat de arbeidsomstandigheden en werkzekerheid er beter zijn. Hetzelfde geldt voor de participatie en de zeggenschap van de werkers. Maar het geldt niet of te weinig voor hun lonen¹⁸.

Ook nu al dragen de Fairtrade-instrumenten bij aan een betere materiële positie voor de werkers. In Fairtrade ketens wordt op elke transactie onder keurmerk systematisch een investeringspremie geheven, ten behoeve van kleine boeren dan wel arbeiders. De premie-comités van arbeiders gebruiken die vaak voor zaken als gezondheidszorg, onderwijs, verbeteringen in de huisvesting, kantines of voedselplots. Deze uitgaven komen dan niet meer ten laste van het inkomen. Ook kunnen de werkers er sinds de laatste wijziging van de standaard voor loonarbeid voor kiezen om maximaal 20% van de premie rechtstreeks aan het loon toe te voegen.

Daar staat tegenover dat plantages doorgaans maar een deel van hun productie kunnen verkopen onder Fairtrade handelsvoorwaarden. Dat geeft ook de limiet aan van de extra

¹⁸ Zie bijvoorbeeld: [‘Fairtrade certification in the banana hired labour sector’](#) - Van Rijn e.a., LEI Wageningen UR, 2016.

geldstroom die binnenkomt. En dus aan de bijdrage die premie effectief aan leefbare lonen kan leveren.

Van minimum naar leefbaar

De weg naar leefbare lonen die Fairtrade volgt, staat beschreven op de website van Fairtrade International¹⁹. Het is spijtig dat Zembla daar overheen heeft gelezen. Er zijn een aantal componenten.

- Wat is een living wage? Dat verschilt van land tot land en soms zelfs binnen landen. Het is belangrijk om een uniforme berekeningswijze te hanteren. Ook om in de markt een gelijk speelveld te scheppen voor loonsverbetering: lonen zijn een cruciale kostenfactor.
- Fairtrade International is voortrekker in de Living Wage Coalition die in 2013 ontstond met Forest Stewardship Council (FSC), GoodWeave, Sustainable Agriculture Network/Rainforest Alliance (SAN/RA), Social Accountability International (SAI) en UTZ. Op basis van de methodologie-Anker zijn en worden een aantal living wage benchmark studies uitgevoerd. Eind 2015 waren er benchmarks voor Zuid-Afrika, de Dominicaanse Republiek, Malawi en Kenya. De benchmarkstudie voor Ethiopië wordt later deze zomer definitief afgerond.
- In de Fairtrade standaard voor loonarbeid staat dat uitgangspunt is het minimum- dan wel sectorloon: als dat laatste beter is of als een wettelijk minimum ontbreekt. Daarna moet er elk jaar een loonsverhoging zijn, tot de living wage benchmark is bereikt. Het tempo wordt bepaald in overleg met de vakbond dan wel werkersvertegenwoordiging.

De Fairtrade standaard eist dus jaarlijks een concrete verbetering zolang de betaling onder Living Wage niveau zit. Maar welk loon een werkgever precies moet betalen zal Fairtrade niet van buitenaf dicteren. Daar zijn een aantal redenen voor.

- Loonontwikkeling moet stevig verankerd zijn in het bedrijfsbeleid. Loonhoogte die uitsluitend stoelt op een certificatie-eis is voor de werkers een kwetsbare verworvenheid. De verbetering kan dan immers elk moment worden teruggedraaid. Als een bedrijf zijn concurrentiepositie gevaar ziet lopen en markt dreigt te verliezen omdat zijn lonen uit de pas lopen, kan de verleiding groot worden de certificatie dan maar op te geven.
- Zonder de andere partijen in de keten gaat het niet. De prijzen die aan de plantage worden betaald, moeten voldoende loonruimte bieden. Het is dus zaak om ook aan deze kant van de keten medewerking te vinden voor loonsverbetering richting Living Wages.

¹⁹ [Workers rights and trade union relations/living wages](#)

FAIRTRADE
MAX HAVELAAR
NETHERLANDS

- Het doel van Fairtrade is positieverbetering van werkers. Zij moeten zelf in staat worden gesteld hun rechten uit te oefenen in plaats van afhankelijk te zijn van de bereidheid al dan niet van anderen om hun aanspraken te honoreren.
- Lonen komen tot stand door onderhandeling tussen partijen, tussen werkgevers en werknemers (c.q. de sociale partners), zoals aangegeven in de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). Het aanleren van onderhandelingsvaardigheden door werkers is dus een belangrijk punt om aan te werken.
- Collectieve onderhandelingen en sectorale overeenkomsten bieden de beste garantie voor duurzame loonsverbetering. Loonafspraken zijn dan algemeen geldig binnen de sector, werkers profiteren in de breedte en handel vindt plaats vanuit een gelijk spelveld.
- Ook de overheid heeft een taak: om wettelijke grenzen te stellen en op naleving toe te zien.

Vandaar dat Fairtrade actief werkt aan coalitievorming. Het heeft juist bloemen bovenaan de agenda staan, naast bananen. Gefaciliteerd door het Instituut Duurzame Handel (IDH) hebben Fairtrade, Hivos en Fair Flower Fair Plants recent de eerste fase van een living wage programma in de Oost Afrikaanse bloementeelt afgerond. Vervolg is in de maak, met retailers die Fairtrade bloemen verkopen. Fairtrade hoopt Sher in concrete initiatieven te betrekken en we hebben daar goede verwachtingen van.

Het is ongelukkig (en ook moeilijk te begrijpen) dat Zembla Hivos portretteerde als een soort tegenstrever van Fairtrade. De werkelijkheid is dat we samenwerken. In onze strevingen gericht op living wages en ook op ander vlak. Fairtrade Afrika werkt regelmatig met lokale Hivos-partners voor de uitvoering van arbeidsrechttrainingen bij gecertificeerde plantages. Vrouwenrechten hebben binnen die trainingen veel nadruk.

Onze slotsom is dat de Zembla-uitzending de realiteit van Fairtrade certificatie in bloemen geen recht heeft gedaan. En dat betreuren wij zeer.

Namens Stichting Max Havelaar,

Fenny Eshuis.

Juli 2016